

«Bri plagomës
prej
nga
derdhet dhimbja»

«At the wound
that
spills suffering»

KUKËS 1999

fatos lubonja

PRISHTINË 2017

Fatos Lubonja

Bri plagomës prej nga derdhet dhimbja

Botues / Publisher

ADMOVERE dhe KFOS

Koordinator / Coordinator

Shkëlzen Gashi

Kurator / Curator

Xhevahir Kolgjini

Redaktor Gjuhësor / Proof Reader

Gazmend Bërlajolli

Përkthimi / Translation

Gazmend Bërlajolli

Dizajni i Kopertinës / Design Cover

Xhevahir Kolgjini

Dizajni / Design

Etrit Haxhiu

Shtypi / Print

PrintingPress

Prishtinë / Prishtina

Dhjetor / December 2017

Katalogimi në Botim (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

323.1(=18:496.51)
94(=18:496.51)
77.044:323.1(=18:497.51)

Lubonja, Fatos
Bri plagomës prej nga derdhet dhimbja = At the
wound that spills suffering Kukës : Kukës 1999 / Fatos
Lubonja. - Prishtinë : ADMOVERE, 2017. - 60 f. : ilustr.,
24 cm.

ISBN 978-9951- 8961-0- 8

Këtë përjetim të kësaj drame njerëzore dëshiroj me e lanë në qetësinë e rrugëtimit të vet. Autori duket sikur asht secili prej njerëzve të pagojë, të shtangun, pa asnjë shprehje ngushëllimi me u thanë subjekteve të veta, e që i kapet veç shpresës se me dokumentimin e pafjalë të kësaj gjame, diku, dikur, disi do t'ia dalë me i thirrë ndërgjegjes njerëzore.

U ndjeva se isha vetë autori, e prej kësaj ndjesie mora me ua vizualizu renditjen këtyne pamjeve që e rrëfejnë vetë historinë e trishtë me qetësinë e rrjedhjes së ditëve të pambarimta.

E kështu vendosa me i lanë prapë së bashku autorin me audiencën në atë komunikim të heshtun si para 19 vjetësh rranzë Gjalllicës.

Me ndjesi të naltë estetiko-artistike, Fatos Lubonja na jep tablonë e nëpërkambjes brutale të lirisë njerëzore, që ma parë e kishte provu vetë në kurriz, ani pse në tjetër formë. Brutaliteti i zhatjes së lirisë, pavarësisht prej formës a mënyrës, lëndon njilloj shpirtin njerëzor.

/

I would like to leave the experience of this human drama to the silence of its journey. The author has captured the essence of the speechless and stunned individuals with no expression of condolence to utter to their subjects, clinging to the hope that the mute documentation of this misery will somewhere, sometime, somehow manage to call into being the human conscience.

I felt that I - myself - was the author and thus was able to visualize the order of these images that narrate the sad story with the tranquility that infinite days flow.

I thus decided to leave the author with his audience in that silent communication - like that of 19 years ago in Gjallica.

With refined aesthetics, Fatos Lubonja presents us with a picture of brutal infringement of human freedom, which he himself had once experienced, although in a different form - the lens. The brutality of the tearing away of freedom, regardless of its form or manner, equally harms the human soul.

Xhevahir Kolgjini

fatos lubonja

Bri plagomës prej nga derdhet dhimbja
At the wound that spills suffering

Kukës 1999

Kukës - Bri plagomës prej nga derdhet dhimbja

nga Fatos Lubonja
25 prill 1999

Të vjen çudi se si mali i Gjallicës, me qeleshen e bardhë të dëborës mbi krye, vazhdon të qëndrojë pa lëvizur teksa sheh nën rrëzën e vet këtë mjerim të pafund njerëzor.

Kam parë me dhjetëra reportazhe mbi Kukësin nëpër stacionet televizive më të rëndësishme të botës, por shkëlja mospërmas me këmbë e këtij realiteti ma rizbulon më thekshëm se kurrë faktin se asgjë nuk mund ta zëvendësojë kontaktin e drejtpërdrejtë të syrit dhe të krejt qenies me të. As kameramanët dhe as fotografët më të talentuar nuk mund ta shmangin dot atë perde që e ndan botën virtuale nga realja dhe as atë distancë artistike që e shndërron dhimbjen në objekt estetik. Kamera nuk arrin dot të kapë atë që percepton qenia njerëzore njëherësh me pesë shqisat, ndjeshmërinë dhe imagjinatën e saj. Syri i kamerës, i struktur pas qelqit të trashë të objektivit, nuk e ndjen dot ftohtësinë e shiut me suferinë që të hyn në palcë, as erën e tmerrshme të shurrës e të përçit që rrethon xhaminë dhe Pallatin e Kulturës të Kukësit; ai nuk e jep dot atë që ndjen dora teksa i prek kokën një fëmije që dridhet nga të ftohtit e, mbi të gjitha, nuk i rrok dot të gjitha këto përnjëherësh, së bashku me qindra detaje të çuditshme që kap syri njerëzor me një të kthyer koke, teksa veshët dëgjojnë histori tmerri nga ata që vijnë pa pushim nga gryka e ferrit.

Kukësi është qytet 25 mijë banorësh e ndërkaq në shtëpitë e kuksianëve kanë hyrë 32 mijë refugjatë. Rreth njëqind mijë të tjerë ndodhen ngado: përreth tij, brenda tij, në trotuare, dyqaneve, nën streha. Një mjerim njerëzor i paparë me të cilin përballesh më së pari tek Pallati i Kulturës. Shkallët e tij janë të mbushura cyt me njerëz të rrazbitur, të cilët nuk ke kurajo t'i shohësh në sy e le më t'u drejtosh kamerën për të fiksuar larminë e pafundme të shprehjeve me të cilat reagohet ndaj vuajtjes. Prandaj fotot i marr kryesisht nga larg. Në oborrin e Pallatit shpërndahen pako ushqimesh nga karrocëria e një kamioni. Duar të panumërta ngrihen nga turma e përkulen drejt karrocërisë, shëmbëllyeshëm me kallama që i fryn një erë e furishme – era e urisë njerëzore.

Drejtori i ka hapur dyert e Pallatit. "Gjithë këta njerëz natën futen për të fjetur – më thotë – por tani i kemi nxjerrë që të ajrosen ambientet". Brenda sallës, Abdyl Frashëri me Isa Boletinin, të kapur për dore, sikur e kanë humbur atë pamjen krenare që ua ka

Kukës – By the Wound that Sills Suffering

by Fatos Lubonja
25 April 1999

It is astonishing how the mountain of Gjallica, with its snowcapped top, continues to remain motionless as it sees under its foot this infinite human misery.

I have seen dozens of news stories on Kukës in the world's most important television outlets, yet walking through this bitterness reveals to me, more intensely than ever, the fact that nothing can replace the feeling when your whole being is in direct contact with it. The cameramen and even the most talented photographers cannot avoid that pane that separates the virtual world from the real one, or that artistic distance that turns suffering into an object of aesthetics. The camera fails to capture what the human being perceives simultaneously with her five senses, sensitivity, and imagination. The camera's eye, well hidden behind the thick glass of the lense, cannot feel the cold of the rain with the wind penetrating into your bones, nor the terrible odor of urine and stench surrounding the mosque and the Kukës Palace of Culture; it cannot transmit what the hand feels as it caresses the head of a child shaking from the cold, and above all, it cannot capture all of this at the same time, along with hundreds of strange details that the human eye captures with a single turn of the head while the ears hear horror stories from those that are constantly pouring out from the mouth of hell.

Kukës is a town of 25 thousand people, while 32 thousand refugees have entered the homes of its inhabitants. Approximately a hundred thousand others are scattered all over: around it, inside it, on sidewalks, in shops, and in shelters. It's an unprecedented human misery that you first encounter at the Palace of Culture. Its stairs are filled with gaunt people, whom you do not have the courage to look in the eyes, let alone point your camera towards in order to capture the endless variety of expressions with which human beings respond to suffering. I thus take photos primarily from afar. In the courtyard of the Palace, food packages are being distributed from a truck's trailer. Countless arms are raised from the crowd bent towards the trailer, reminiscent of reeds blown by a fierce wind – the wind of human hunger.

The Palace Director has opened its doors. "All of these people enter to sleep at night," he tells me, "but we have let them out to air the premises." Within the Palace

dhënë skulptori i realizmit socialist dhe mezi e durojnë këtë dhimbje. Përballë tyre, i pafuqishëm, i mbështetur në mur, dergjet një plak kosovar mbi tetëdhjetë vjeç, vështrimi i fikur i të cilit zor se arrin t'u komunikojë diçka atyre të dyve. Ndonëse ka orë që njerëzit kanë dalë jashtë ambienteve të Pallatit, me përjashim të këtij plaku e ndonjë të sëmuri tjetër, brenda vazhdon të kutërbojë një duhmë e rëndë frymësh dhe djersësh njerëzore.

“Më bën përshtypje se janë njerëz që e njohin rregullin dhe respektin”, tregon drejtori. “Nuk kam parë të shtyhen a të përdorin dhunën ndaj njëri-tjetrit. Shih radhët e telefonave”. Vërtet, është i patregueshëm durimi me të cilin këta njerëz qëndrojnë dy nga dy në radhën e pafundme të disa kabinave që Telekomit Shqiptar i ka vendosur për herë të parë në qytetin e Kukësit.

* * *

Midis Pallatit të Kulturës dhe xhamisë shtrihet një fushë thujse një kilometër e gjatë, që zbret së gjeri drejt bregut të liqenit. E gjithë kjo fushë është e mbushur, në disa rreshta, me ato strehët e çuditshme që tashmë janë bërë simboli i këtij ekzodi biblik. Janë traktorët, me karroceri të mbuluara me plastmase gjithfarëshe: ngjyra-ngjyra, të kuqe, të verdha, të bardha, jeshile, por ku, megjithatë, dominon ai më i thjeshti dhe më i hollë i plastmaseve, transparenti. Vetë ekzistenca e këtyre lloj strehëve dëshmon anakronizmin e asaj që po ndodh. Traktorët përdoren për të ngarkuar produktet bujqësore, frutat, thasët e grurit dhe çdo lloj bereqeti. I përdorin njerëzit më të lidhur me tokën: bujqit dhe fermerët. Në një qytetërim modern, që prodhon traktorë, nuk mund të mendohet që këta të përdoren si qerre ose shtëpi lëvizëse për t'u larguar nga toka që të ushqen. Por ja që ndodh edhe kjo, që modernizimi i shekullit XX të takohet diku me barbarinë mesjetare.

Midis radhëve të traktorëve, në dheun plot pellgje e baltë, gjallojnë banorët e këtij kampingu surreal. Sheh fëmijë që kanë të ftohtë dhe dridhen, pleq të lëshuar në rrazbitjen e tyre, të rritur që çalltisin andej-kënde. Një shqiptar ka ardhur nga Gjermania dhe ka gjetur në një çadër plastmasi familjen e të vëllait. “Janë shtatëmbëdhjetë veta”, thotë. “Nuk di ç’të bëj me ta. Dua t’i marr në Gjermani, po si? Nuk di as ku të drejtohem.” Në këtë mizëri njerëzish çdo lloj zyre duket e pafuqishme. Një pjesë thonë se nuk kanë ngrënë bukë qysh një ditë më parë; duken të braktisur. Të tjerë të tregojnë për mënyrat si i kanë dëbuar. Nuk ke ç’u thua veçse “durim e shpresë”, teksa ikën kokulur duke menduar për natën që po bie me të ftohtë dhe shi.

hall, Abdyl Frashëri and Isa Boletini statues, hand in hand, seem to have lost their proud appearances given by their Socialist realism sculptor and they hardly endure this pain. In front of them, helpless, leaning against the wall, an over-eighty-years-old man lies, whose extinguished gaze can hardly communicate anything to the two of them. Although people have been out of the Culture Palace for hours, with the exception of this one old man and some other sick person, the interior continues to house the stench of the heavy odour of human breath and sweat.

"I'm impressed by how these people observe order and show respect," says its director. "I have not seen them push or use violence against one another. Look at the phone queues." Indeed, the patience with which these people stand in twos in the infinite queues before a few phone booths that the Albanian Telecom has placed for the first time in the town of Kukës is inexpressible.

* * *

Between the Palace of Culture and the mosque lies a nearly one kilometer long slope that descends to the shore of the lake. This entire area is filled, in several lines, with those strange shelters that have now become the symbol of this Biblical exodus. There are tractors with trailers covered in all sorts of plastic sheets: multicoloured, red, yellow, white or green, with the simplest and the thinnest transparent plastic sheet dominating, however. The very existence of these kinds of shelters proves the anachronism of what is going on. Tractors are used to load fruits, wheat bags and any sorts of agricultural products. Those who use them are the people most connected to the land – the farmers. A modern civilization that produces tractors, cannot imagine them as carriages or mobile houses on which to abandon the very soil that feeds you. Yet, this does happen; somewhere 20th century modernization meets medieval barbarianism.

In between the lines of tractors, amongst the muddy ponds, reside the inhabitants of this surreal camp. You see children who are cold and shaking, the elderly surrendering to their weakness, grown-ups running up and down. An Albanian has come from Germany and found his brother's family in a tent. "There are seventeen of them," he says. "I do not know what to do. I want to take them to Germany, but how? I don't even know where to address [their concerns]." In this crowd of people every kind of office seems helpless. Some say they have not eaten since yesterday; they seem abandoned. Others tell about the ways they've been driven out. And all you can say to them is "patience and hope," as you withdraw with a lowered gaze, thinking about the cold rainy night approaching.

Mëngjesi

Ngrihem herët me një ndjenjë faji që kam fjetur në të ngrohtë. Dua të shoh çfarë bëhet në atë mëngjes të ftohtë, ku kanë fjetur gjithë ata njerëz. Gjëja e parë që ndesh është radha e telefonave. Nuk ka ndryshuar, me siguri ka mbetur ashtu gjatë gjithë natës. Lehtësohem kur shoh se shkallët e Pallatit të Kulturës janë bosh. Njerëzit janë brenda.

Megjithatë, qyteti ka një lëvizje të pazakontë për orën gjashtë të mëngjesit. Nga sheshi përballë Pallatit të Kulturës nisen autobusët: Tiranë, Vlorë, Skrapar, Poliçan... për nga nuk nisen.

Prapa Pallatit të Kulturës, Kryqi i Kuq finlandez ka hapur një spital me tenda të bardha, të cilat në mëngjes sikur bien më shumë në sy. Edhe aty kanë filluar të hyjnë e të dalin njerëz.

Nisem për te xhamia. Në korridorin e jashtëm të saj disa gra të moshuara vazhdojnë të flenë, të shtrira radhazi gati njëra përmbi tjetrën. Brenda në xhami, ku një pjesë janë çuar e një pjesë vazhdojnë të flenë, ka një duhmë të tmerrshme që më bën të dal jashtë menjëherë.

Në korridoret midis radhëve me traktorë, më të pagjumët kanë filluar të dalin nga mbulesat me plastmas. Drejtohen më së pari për te dy nevojtores të zeza plastmasi që janë vendosur pranë liqenit nga UNHCR-ja. Pranë tyre është një rezervuar i madh cilindrik prej plastmasi që e çon ujin me disa tuba të trashë në një lloj çezme portative me disa rubineta. Disa kanë mbledhur shkarpa dhe po ndezin zjarr në disa kazanë të nxirë nga tymi. Diku më tej shoh njerëz që vijnë me bukë në krah – dy, tri, nganjëherë edhe katër copë. Janë disa kamiona që shpërndajnë bukën. Pamja e bukës në krahët e këtyre njerëzve sikur ta ngroh pak shpirtin.

Dielli fillon e del që prapa malit të Gjallicës, e me dritën e tij shtohet edhe lëvizja. Jeta, megjithatë, duket se po triumfon edhe në këtë ferr. Diku uji në kazanin e zi ka filluar të ziejë, diku janë mbledhur rreth dhe po hanë. Diku kanë hapur radion me bateri dhe dëgjojnë lajmet e Tiranës. Ndonjë grua ka filluar të lajë. Fëmijët kanë zgjeruar shoqërinë dhe vende-vende i sheh të luajnë. Në qendër të Kukësit është një si park (edhe ai i mbushur me traktorë) ku ndodhet edhe një rrotë lojërash. Disa fëmijë janë varur mbi atë rrotë të zezë dhe përpiqen ta sjellin vërdallë. Kanë dëshirë të fotografohen. Qeshin para kamerës me një pafajësi dhe gëzim jete që të çudit kur mendon se çfarë kanë kaluar. Nuk ka se si ndodh ndryshe, përderisa është vetë

The Morning

I get up early with a sense of guilt that I slept in a warm place. I want to see what's going on in the cool morning, where have all those people slept. The first thing you encounter are the phone queues. They have not changed; they certainly must have remained like that throughout the night. I'm relieved to see that the stairs of the Palace of Culture are empty. Everybody is inside.

Yet, there is unusual movement in the town for six o'clock in the morning. From the square opposite the Palace of Culture, buses depart. To Tirana, Vlora, Skrapar, Poliçan... all sorts of departures.

Behind the Palace of Culture, the Finnish Red Cross has opened a hospital with white tents that seem to catch the eye more in the morning. People are entering and exiting there, too.

I walk towards the mosque. In its outer corridor, a few elder women are still asleep, lying side-by-side almost one on top of the other. Inside the mosque, where some are waking up and others continuing to sleep, there is a terrible smell that convinces me leave instantly.

In the isles between the lines of tractors, the sleepless have started to emerge from their plastic covers. First, they head towards the two black plastic toilets placed by the lake by UNHCR. Next to them is a large plastic cylindrical reservoir that channels the water through some thick tubes into a portable set of taps. Some have picked up kindling wood and are burning fire in cauldrons darkened from smoke. Somewhat further I observe people approaching, carrying bread in their arms – two, three, sometimes even four loaves. There are trucks distributing bread. Seeing bread in these people's arms warms my soul for a brief moment.

The sun begins to emerge behind the mountain of Gjallica, and with its light the movement increases. Life, however, seems to be prevailing even in this hell. The water in some of the dark cauldrons has started to boil; some people have gathered around and are eating. A few have switched on the radio and are listening to the news from Tirana. A few women have started to do the washing. Children have expanded their social circles and you see them play here and there. In the center of Kukës there is a park (also filled with tractors) with a ferris wheel. Some children are hanging over that black wheel and are trying to make it turn. They like being photographed. They smile before the camera with an innocence and a joy of life

instikti i jetës që i ka sjellë këtu.

Ata dhe ne

Vërtet pjesa më e dhimbshme e kësaj tragjedie janë fëmijët, sepse ata janë më të pambrojturit. Por, kur i sheh të luajnë dhe të qeshin para kamerave, e kupton se nuk janë ata që do ta ndejnë më së shumti këtë tragjedi. Këta, pa dyshim, janë pleqtë që kanë parë shtëpitë dhe krejt punën e jetës së tyre t'u shkatërrohen.

Duke i parë këta njerëz në atë gjendje, pa dyshim të vjen pyetja: sa e ndejnë në këto çaste dhimbjen? Më duket sikur nuk kanë pasur dhe nuk kanë kohë për ta ndërë tmerri që kanë kaluar dhe po kalojnë. Kanë qenë në luftë për t'i shpëtuar vdekjes, tani janë në luftë për mbijetesë. Plagën e kanë ende të nxehtë. Dhimbjen do t'ia ndejnë më vonë. Kamerat televizive kanë dhënë shumë njerëz duke qarë. Unë, në këtë mizëri, pashë shumë pak, madje vetëm një grua, dhe sapo ndalova për të mësuar se ç'mund t'i kishte ndodhur, dëgjova burrin t'i thoshte: "Mos qaj, se po ndalet krejt hallku po na sheh".

Në fakt, të ndërë e kësaj gjëme është luksi i hidhur i yni që i shohim nga jashtë, pa qenë në gjendje t'i ndihmojmë. Shpesh, më e rëndë është ta shohësh dhimbjen nga jashtë sesa ta përjetosh në lëkurë. Kur je duke u përballur trup me trup me të keqen, në gjendjen e një aktiviteti të ethshëm, sikur mpihen disa pjesë të shpirtit që rrisin ndjeshmërinë e ligështimin dhe funksionojnë ato që të rrisin rezistencën. Dhimbja shpirtërore, më e rënda e dhimbjeve, është më shumë fryt i një gjendjeje në të cilën funksionojnë të gjitha ndjesitë dhe imagjinata ka kohë të kthehet në kujtime e imazhe të shtrenjta, ndoshta të humbura përgjithnjë.

Në fakt, dëshmitarët e jashtëm, të cilët nëpërmjet aftësisë njerëzore për të imagjinuar, identifikohen në këto çaste me dhimbjen e tyre, me atë që ata po ndejnë dhe do ta ndejnë nesër, ndërëhen shumë keq. Më së keqi ndërëhem ne, shqiptarët e Shqipërisë, që këtë gjëmë e përjetojmë dyfish të traumatizuar, sepse tek goditja e shqiptarëve të Kosovës shohim të goditur jo vetëm identitetin e dinjitetin tonë si qenie njerëzore, të cilën e ndejnë edhe të huajt, por edhe identitetin e dinjitetin tonë si shqiptarë.

Pas kësaj zezone nuk jemi më ata që kemi qenë. Ndërgjegjja na ka pësuar një tronditje traumatike dhe do të kërkojë kohë të qetësohet. Solidariteti spontan i shqiptarëve, solidariteti i një populli që e njej dhimbjen dhe vuajtjen, që i ka pasur pjesë të jetës

that surprises you when you think about what they've endured. It cannot be any different, as it is the very instinct of survival that brought them here.

Them and us

Indeed, the most painful part of this tragedy are the children, as they are the most vulnerable. But when you see them play and laugh in front of cameras, you realize that they are not the ones who feel this tragedy the most. Those are, of course, the elderly who have seen their homes and the entire endeavor of their lives being destroyed.

Witnessing these people in that situation, a question comes naturally: how much do they feel the suffering during these moments? It seems to me that they've had no time to feel the horrors they have experienced and are still going through. They've been in the struggle to dodge being killed; now they're in the struggle for survival. Their wound is still fresh. Its pain will be felt later. Television cameras have shown many people crying. I, in this crowd, observed very few, or rather, a single woman weep, and the minute I stopped to learn what might have happened to her, I heard her husband say, "Don't cry; people are stopping and staring at us."

In fact, sensing this calamity is the bitter luxury of us who observe from the outside, without being able to help. Often, it is more difficult to witness the pain as an outsider than experience it yourself. When you are face-to-face with hardship, in that state of a hectic activity, some parts of the soul that increase sensitivity and weakness tend to dull, while others that increase resistance tend to sharpen. Spiritual pain, the hardest of them all, is the product of a state in which all feelings are active and the imagination can turn to cherished memories and images, perhaps forever lost.

The external witnesses, those who through their human ability to imagine empathize with people's suffering, with what they feel now and might feel tomorrow, are the ones who feel terrible. We Albanians in Albania, who experience this disaster twice traumatized, feel the worst, because in this strike against Kosova Albanians, we not only see our identity and dignity as human beings being hit – something also felt by foreigners – but our identity and dignity as Albanians, as well.

After this disaster, we're no longer the ones we've been. Our conscience has suffered a traumatic shock and it will take time for it to heal. The spontaneous solidarity of the Albanians, the solidarity of a people who know pain and suffering, whose neighbors' worries have been part of their life, who have the beautiful welcoming

së vet edhe hallet e komshiut, që ka shprehjen e bukur “bukë e krypë e zemër të mirë” është tregues i kësaj tronditjeje. Pa dyshim, pas bukës e krypës e zemrës së mirë, tek ky mjerim gjen edhe pjesët e tij të errëta. Ka edhe plot shqiptarë të cilëve mjerimi shpirtëror e material ua ka mpirë aftësinë për t’u tronditur. Ka nga ata, identiteti i të cilëve nuk shkon përtej atij të kafshëve të egra, që kërkojnë të nxjerrin përfitim edhe nga ky mjerim. Por jam i bindur se ata janë pakicë, e se shqiptarët do të dinë ta përjetojnë këtë tragjedi si një moment historik që duhet ta çojë një hap më tej ngjizjen e tyre shpirtërore, vetëdijësimin se kanë përgjegjësi edhe për të tjerët, se nuk do të mund të jenë mirë nëse shqiptarët e tjerë janë keq.

...dhe serbët

Duke parë këtë masakër ndaj qenies njerëzore nuk ka se si të mos i mendosh edhe ata autorët e saj, serbët, që ndodhen matanë kufirit e që nuk i shohim dot. Përgjithësisht, politikanët perëndimorë tregohen të kujdesshëm kur flasin për popullin serb. E vënë gishtin mbi një autor të vetëm të kësaj gjëme, Millosheviçin, ose regjimin e tij. Mirëpo, duke parë këtë masakër, nuk ka si të mos mendosh për ata që janë instrumenti i terrorit të Millosheviçit, serbët që vrasin, që djegin, që nuk ndjejnë asgjë teksa nxjerrin jashtë fëmijët nga foletë e tyre, që u marrin këtyre fatkeqëve edhe paratë e fundit që mund t’u kenë mbetur nëpër xhepa, që përdhunojnë e poshtërojnë. Mendja të shkon, madje, edhe tek ata qytetarë të Beogradit që u dhemben më shumë urat sesa jetët e shqiptarëve, edhe te ata opozitarë të Millosheviçit që nuk gjejnë zë për të protestuar kundër vrasjes së shqiptarëve, por klithin me të madhe kundër bombardimeve të NATO-s, pasi kjo u hoqi shansin për të rrëzuar kundërshtarin e tyre, apo se bombardimet po u shkaktojnë dëme ekologjike. Si është puna me ta? “I ka rrëmbyer një pasion i tërbuar kundër bombardimeve”, tha një gazetar serb, “dhe nuk mendojnë më gjatë”.

Pa dyshim, njeriu e ka brenda vetes edhe dimensionin e vrasësit, por, kur vrasja kthehet në histori kolektive dhe nuk zgjat vetëm një çast, por vazhdon në mënyrë të programuar të korrë jetë njerëzish të pafajshëm dhe të pambrojtur, atëherë nuk ka si të mos mendosh se ajo nuk lidhet as vetëm me Millosheviçin, as vetëm me regjimin, as vetëm me pasionin e egër, por me diçka që ka rrënjë më të thella. Nuk dua të shpreh idenë se serbët janë racë gjakësore, kriminale, sikurse dëgjon të shprehen me revoltë shqiptarë të ndryshëm. Njeriu nuk është produkt i racës a i gjeneve, por i kulturës me të cilën është rritur e selitur. Kur përfytyroj serbët që meritojnë të quhen “instrumenti i terrorit të Millosheviçit”, më shfaqen si produkt i një kulture, ose më saktë i asaj pjese të kulturës që dominon në Serbi, ashtu sikurse ishin gjermanët, që masakruan çifutët, produkt jo vetëm i Hitlerit, as dhe vetëm i nazizmit, por edhe i

expression "bread, salt and good heart" is the indication of this shock. Undoubtedly, after the bread, the salt and the good heart, one also finds the dark components of this disaster. There are also many Albanians whose spiritual and financial misery has blunted their ability to be shocked. There are those whose instinct does not go beyond that of wild animals, seeking to benefit from this misery. But I am convinced that they are a minority and that the local Albanians will know how to experience this tragedy as a historic moment that should send their spiritual bond a step further, their awareness that they are also responsible for others, that they will not be alright if other Albanians aren't.

...and the Serbs

Seeing this massacre of human beings makes you also think of its perpetrators, the Serbs, who are beyond the border and cannot be seen. In general, Western politicians are cautious when talking about the Serbian people. They point their finger towards a single author of this crime, Milosevic, or his regime. However, seeing this massacre, you cannot help to think of those who are the instruments of Milosevic's terror, the Serbs who kill, burn, who feel nothing as they throw out children from their homes, who take from the misfortunate their last amounts of money still in their pockets, who rape and humiliate. The mind even goes to those Belgrade citizens who pity bridges more than the lives of Albanians and those opponents of Milosevic who do not find a voice to protest against the killing of Albanians, but cry out loudly against the NATO bombing as it took away their chance to overthrow their opponent, or claim that the bombings are causing ecological damage. What is their deal? "A passionate rage against the bombing has been aroused in them," said a Serbian journalist, "and they think not further."

Undoubtedly, humanity also embodies the instinct of the killer, but when murder turns into collective hysteria and does not last for just a moment but continues in a programmed way to slaughter lives of the innocent and unprotected, then one cannot but think that it is not related just to Milosevic alone, or the regime alone, or just with the wild passion, but with something that has deeper roots. I do not want to express the idea that Serbs are bloodthirsty, criminal, as one hears different Albanian utter in revolt. Man is not a product of race or genes but of the culture with which he has grown and shaped up. When I visualize the Serbs deserving to be called "instruments of Milosevic's terror," they appear to me as a product of a culture, or rather that part of the culture that dominates in Serbia, just as the Germans who massacred the Jews were not just a product of Hitler alone, or Nazism alone, but also of a culture fed to them prior to Hitler's coming to power.

një kulture të ushqyer kohë më parë sesa të vinte Hitleri në fuqi. Është pikërisht kjo kulturë që shpesh lidh diktatorin e egër me instrumentet e tij.

Në Nish ka një monument të çuditshëm, të ngritur me kafka armiqsh. Miti i egërsisë së pamëshirëshme ndaj armikut, që në fakt është mit mjaft ballkanik, duket se tek serbët është pjesë e fuqishme e kulturës, e ndërgjegjes kolektive. Këtij miti duhet t'ia shtojmë edhe mitet vetëvrasëse serbe – si ai i Betejës së humbur të Kosovës – që me siguri gjejnë rezonancë të fuqishme te deliret e një lideri që ka jetuar prej kohësh me vdekjen (kam parasysh vetëvrasjet e të dy prindërve të tij). Këtyre miteve u duhet shtuar fakti se në kulturën politike serbe, dëbimi i shqiptarëve, shoqëruar me një ndjenjë të fortë raciste, ka qenë një konstante qysh prej 1878, kur Serbia u bë shtet i pavarur dhe Obrenoviçi lëshoi parullën “sa më shumë shqiptarë të dëboni, aq më patriotë jeni”. Prandaj, nuk mendoj se ai që quhet populli serb, (pa dyshim nuk kam parasysh të gjithë individët që e përbëjnë), nuk ka përgjegjësi për këtë që po ndodh. Ka një përgjegjësi kolektive në këtë gjëmë, e cila duhet kuptuar si një proces i gjatë historik manipulimi, si përgjegjësi e gjithë atyre politikanëve, historianëve, akademikëve, shkrimtarëve, mësuesve serbë, që përgjatë kësaj historie, të paktën njëshekullore, kanë krijuar dhe ushqyer këto mite dhe paragjykime të rrezikshme, kanë manipuluar historinë dhe, tekefundit, kanë krijuar ato qenie të tmerrshme dhe mendjengushta që tani po vrasin të tjerët.

* * *

Kosova është një plagomë e madhe në zemër të Ballkanit, një krater vuajtjeje në shpërthim, grykës së të cilit nuk i afrohesh dot. Nëse do t'i afrohesh kësaj plagome, duhet të vish sa më afër kufirit, aty ku fillon e derdhet kjo lavë e paimagjinueshme njerëzore, e shtyrë për të dalë nga vatra prej tërhuzjes diabolike të një populli të marrosur. Ajo çka ne shohim kur afrohemi është lava e pafund e gjakut dhe dhimbjes njerëzore që rrjedh nëpër Shqipëri, Maqedoni, Mal të Zi e pastaj nëpër botë, që vjen duke u degëzuar sa më shumë i largohesh burimit të shërthimit e që ta jep veçse përafërsisht idenë se çfarë po ndodh aty brenda. Kukësi është vetëm njëra nga këto pika të nxehta që djeg e përvëlton ndërgjegjen njerëzore.

(Shkrim i botuar në shtypin e kohës)

It is this very culture that often connects the fierce dictator with his instruments.

In Nis, Serbia, there is a peculiar monument built with skulls of enemies. The myth of ruthless savagery against the enemy, which is a common Balkan myth, seems to be a powerful part of collective culture and conscience among the Serbs. One should add to such a myth the suicidal Serbian myths – like that of the lost Kosova Battle – that surely find a powerful resonance in the delusions of a leader who has long lived with death (consider the suicides of both his parents). These myths should be added to the fact that the expulsion of Albanians, coupled with a strong racist sentiment, has been constantly present in Serbian political culture since 1878, when Serbia became an independent state and Obrenovic issued the slogan “The more Albanians you expel, the more patriotic you are.” Therefore, I do not think that those called the Serbian people, (I certainly do not include all the individuals who comprise it), share no responsibility for what is happening. There is a collective responsibility in this calamity, which is to be understood as a long historical process of manipulation, as a responsibility of all those politicians, historians, academics, writers, and Serbian teachers who have, for at least a century, created and nurtured these dangerous myths and prejudices, have manipulated history and, ultimately, created those terrible and narrow-minded beings that are now killing others.

* * *

Kosova is a major wound in the heart of the Balkans, a volcano of explosive suffering, whose crater one cannot enter. If you want to approach this wound, you should come as close as possible to the border, where this unimaginable human lava emerges pouring, driven by the diabolical fury of a crazed people. What we witness when we approach is the endless lava of blood and human pain that flows through Albania, Macedonia, Montenegro and then further throughout the world, which branches out as it leaves the source of its eruption, giving you only the gist of what is transpiring inside. Kukës is just one of these hotspots that burns and scalds the human conscience.

(Article published in the press of the time)

Biografia

Fatos Lubonja, aktivist i të drejtave të njeriut, shkrimtar, gazetar, artist, u lind në vitin 1951. Studimet për fizikë i mbaroi më 1974. Po këtë vit u dënua me shtatë vjet burg për "agjitacion dhe propagandë" pasi policia i gjeti shkrime që përmbanin kritika ndaj diktatorit Enver Hoxha. Më 1979, ndërsa ende ndodhej në burg, u përball me një akuzë të dytë, si anëtar i një "organizate kundërrevolucionare" dhe u dënua me 16 vjet të tjerë. Kur lirohet nga burgu më 1991, fillon angazhimin për të drejtat e njeriut, si Sekretar i Përgjithshëm i Komitetit Shqiptar të Helsinkit. Më 1994 themeloi revistën Përpkjka, një përpkjke kjo për ta përhapur frymën kritike në kulturën shqiptare. Deri më tani ka publikuar 35 numra.

Lubonja është autor i disa librave, publicistikë e letrarë. "Ploja e Mbrame" 1994; "Në Vitin e Shtatëmbëdhjetë" 1994; "Ridënimi" 1996; "Liri e Kërcënuar" 1999; "Trashëgimia e Shqipërisë në rrezik" me Artan Shkreli, ed. Du Tricorne, 2000; "Intervista sull' Albania, Dalle carceri di Enver Hoxha al liberismo selvaggio"; 2004; "Nëntëdhjeteshtata, apokalipsi i rremë"; 2010.

Është edhe autor i disa veprave të artit konceptual, të ekspozuara në Shqipëri dhe jashtë: "Spaç, objekte - subjekt"; Memoriali "Postbllok", me Ardian Isufin, "Kthimi i zogjve". Si fotograf ka marrë pjesë në Bienalen Jinan, Kinë 2016.

Ka fituar shumë çmimeve të rëndësishme vendore e ndërkombëtare si "Colomba d'oro per la pace, premio giornalistico" Itali, 1997; "Human Rights Monitor", dhënë nga Human Rights Watch 1997; Premio Alberto Moravia: për letërsi ndërkombëtare, Çmimi Herder për letërsi më 2004, Çmimi Princ Claus, 2015.

Duke jetuar midis Tiranës dhe Firences, Lubonja vazhdon punën si drejtor i revistës kulturore "Përpkjka" dhe si shkrimtar, gazetar e artist i pavarur.

Biography

Fatos Lubonja, human rights activist, writer, journalist, and artist was born in 1951. In 1974, finished his studies for physics. The same year he was sentenced to seven years' imprisonment on the charges for "agitation and propaganda," after the police found his writings, which contained criticism of dictator Enver Hoxha. In 1979, while still in prison, he was accused again for being a member of a "counterrevolutionary organization" and was sentenced to another 16 years. Following his release from prison in 1991, he became involved in human rights issues, as the General Secretary of the Albanian Helsinki Committee. In 1994 has established the review *Përpkjka* ("Endeavour"), an endeavor to spread the critical spirit within the Albanian culture. Thirty five issues have been published to date.

Lubonja is the author of several books, both fiction and non-fiction. "*Ploja e Mbrame*" (The Final Slaughter) 1994; "*Në Vitin e Shtatëmbëdhjetë*" (In the Seventeenth Year) 1994; *Ridënimi* (The Second Sentence), 1996; "*Liri e Kërcënuar*" (Threatened Freedom) 1999; "*Albania's Heritage in danger*" with Artan Shkreli, ed. Du Tricorne, Geneve, 2000; "*Intervista sull' Albania, Dalle carceri di Enver Hoxha al liberismo selvaggio*", Il Ponte, Bologna 2004; "*Nëntëdhjeteshtata, apokalipsi i rremë*" (Year 1997, The False Apocalypse) 2010.

As an artist, Lubonja is the author of several works of conceptual art exhibited in Albania and abroad like: "*Spaç, Objekte - subjekte*" (Spaç, Things - People); the "*Postbllok*" (Check point) Memorial, with Ardian Isufi; "*Kthimi i zogjve*" (The Return of the Birds). As a photographer he participated in the JinanBiennale, China 2016.

Winner of many important local and international prizes and awards like "*Colomba d'oro per la pace, premio giornalistico*", Italy 1997; "*Human Rights Monitor*" awarded by Human Rights Watch 1997; Premio Alberto Moravia: for international literature, Herder Price for Literature in 2004, Prince Claus Award 2015.

Living between Tirana and Florence Lubonja continues his work as the director of the cultural review "*Përpkjka*" and as a writer, freelance journalist and artist.

